

KORDOS LÁSZLÓ: A RUDAPITHECUS KUTATÁS TÉNYEK ÉS MESÉK

Kordos László az *Archaeolina* Kiadónál megjelent reprezentatív könyvében nagy ívű összefoglalást ad a világhírű rudabányai emberszabású főemlősök ötvenéves kutatástörténetéről és eredményeiről. Az „előzményt”, az 1985-ben megjelent *Az első ötvenmillió év. Ősök Rudabányán* című kötetet, annak szerkezetét követve harminchat év ismereteivel és eredményeivel egészítette ki. A tudományos ismeretterjesztő könyv gazdagon illusztrált. A 68 színes fotódokumentáció döntő többségét Mészáros Ildikó készítette, aki méltán tekinthető „illusztrációs szerzőtársnak”.

Rudabánya ősgerinces faunája Európa egyik leggazdagabb fajszámú leletegyüttese. Rudabányán a közel 10-15 millió éves növény- és tízmillió éves ősgerinces maradványok lelőhelyei a vasércbánya ún. Andrassy és a Vilmos nevű külszíni fejtés peremén megmaradt lignitlepein található. A mocsárban elpusztult, vagy oda besodródott állatok és a környező növényvilág maradványai együtt maradtak meg.

Az emberré válás tízmillió év körüli, kevésbé ismert, de legizgalmasabb időszakából egyetlen helyről négy emberszabású főemlős faj gazdag leletanyaga került elő: ezek a *Rudapithecus hungaricus* (RUD-1, közkeletű nevén „Rudi”), a *Bodvapithecus altipalatus* (RUD-7), a *Pliopithecus* (*Anapithecus*) hernyaki (RUD-9) és a *Ataxopithecus serus* (RUD-71). Ami igazán szenzációnak számított, a később előkerült három rekonstruálható koponya és egy összetartozó szájpadlás- és állkapocspár volt. Ezek a ritkán előkerülő leletek új lehetőséget adtak az emberszabású főemlősök koponyájának pontosabb megismeréséhez. Az arcrészek apró részleteinek eltérései határozhatják meg, hogy melyik fejlődési ághoz állnak közelebb. A végtagsontok formája, alakja, mérete a testalkatot, járásmódot jelzi, végső soron a közvetlen élőhelyet, környezetet jelezheti. A *Rudapithecus* és az *Anapithecus* eltérő testfelépítésű és alkatú emberszabású főemlősök voltak.

A szerző több földrész emberszabású leleteinek személyes ismerője, közel negyvenéves „főemlős tapasztalata” kitűnő áttekintést ad az emberré válás időnként nem is olyan egyszerű ágas-bogas fejlődéstörténetéről. Az emberszabásúak földrajzi előfordulása, változó kronológiai helyzete, számos származási elméletet tett lehetővé. Kordos László aprólékosan veszi sorba azokat a szempontokat, amelyek a leletek rendszertani besorolásában különböző szakmai irányzatokhoz, kutatói tévedésekhez vezettek.

A rudabányai ásatásokat 1971 és 1978 között Kretzoi Miklós vezette, a főemlős maradványok száma 74. A lelőhelyet 1977-ben nyilvánították védetté. Kretzoi Miklósnak 1978-ban szűnt meg a rudabányai ásatások vezetésére a Magyar Állami Földtani Intézettől (MÁFI) kapott tudományos tanácsadói megbízatása. Az intézetben 1974-óta dolgozó – utódjának nevelt – Kordos László folytatta a terepi, ásatási feladatok lebonyolítását. Rudabányán 1979–1992 között vezetett önállóan ásatásokat, 2010-ig az újonnan előkerült főemlősök száma 288.

A Rudabányán előkerült fosszilis emberszabású főemlősleletek kutatástörténete sem mentes az elmúlt fél évszázad, de különösen a rendszerváltozást követő változások következményeitől. A szerző kronologikus sorrendben dokumentálja az eseményeket. Az évtizedek alatt a lelőhely fenntartói és kezelői jogát, illetve szakmai felügyeletét ellátó intézmények gyakran cserélődtek. Az ásatások finanszírozását 1971-től a MÁFI biztosította, az 1989–1990-es évekre a magyar állami támogatások megszűntek. Az 1980-as évek második felében a Rudapithecus- és az Anapithecus-koponyatöredékek előkerülése miatt nagyszámú nemzetközi kutató meghívására került sor. A nagy fokú érdeklődés, illetve az ásatás finansziális gondjai miatt felmerült a nemzetközi ásatás szükségessége. A Rudabányai Érc- és Ásványbánya 1986-ban, a „Rudabánya” nevű bányatelek 1994-ben szűnt meg. Az OTKA (Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok) 1991–1994. évi rudabányai pályázatára építő és a Magyar–Amerikai Kutatási Alaphoz benyújtott, 1992-ben elnyert pályázat tette lehetővé a nemzetközi kutatások megszervezését. A három évad ásatásait külföldi kutatók vezették. A Torontói Egyetem és a MÁFI által kötött szerződés értelmében 1997–1999 között David R. Begun vezette a nyári feltárásokat. A lelőhely bizonytalan jövőjét felismerve 1999-ben Kordos László bejelentette, hogy a lelőhely további feltárását nem folytatja. A Torontói Egyetem és a MÁFI közös ásatása 2006 és 2010 között újra folytatódott. Kordos László 2009-ben megmutatta D. R. Begunak a Rudabányával egykorú Alsótelekes-lelőhelyet, ahol a magyar kutatók már évek óta folytattak gyűjtéseket. Közölte Begunnal, hogy oda nem érvényes a megbízatása. Átszervezések után, 2012-től a MÁFI jogutódja a Magyar Földtani és Geofizikai Intézet lett. Kordos Lászlót ugyanebben az évben nyugdíjazták. A II. sz. lelőhely még kutatható területének védelme érdekében az új intézet, illetve a maga részéről megfogalmazta, hogy az ásatások folytatására nincs lehetőség. Figyelmen kívül hagyva a kialakult helyzetet Begun vezetésével 2012-ben egy hónapig Rudabányán, majd három egymást követő évben Alsótelekesen folytattak ásatásokat. A 2018-ban újonnan alakult Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat és David R. Begun között együttműködési szerződés jött létre. A lelőhely védettségét szolgáló, 1977-től felépített építményeket, kerítéseket, majd a további védőépületeket a 2000-es évek közepéig rendszeresen lerombolták, összetörték és széthordták (ebben az időszakban hordták el a talajszintig lebontva a vasútállomást is).

A Rudapithecus-portrék, szobrok rekonstrukcióját a művészek szakmai irányítással vagy saját stílusuk „alapján” készítik el. A „legmegkedvelhetőbb Rudi” portré ábrázolását 1987-ben Kordos László irányításával Muray Róbert festette meg. A szerzőnek a legkedvesebb Rudapithecus „majomképét” Makovecz-Nagy Szilvia készítette 2015-ben. Egy fán magát nagyon jól érző „Rudi”, aki „talán nem is akar »beállni« az evolúció kényszerébe”. A kötetet számos, változatos karriert befutott Rudi-ábrázolás és -szobor gazdagítja.

A rudabányai kutatásokról összegyűjtött tudományos, ismeretterjesztő és sajtóhírek száma 755, tekintélyes mennyiség. Az elmúlt közel tíz évben az ismeretterjesztő és sajtóhírek drasztikusan csökkentek, az iskolai történelmi tankönyvekből is kikerült.

Igazi sikertörténetként Rudabányán 2020-ra elkészült a Rudapithecus Látogatóközpont RudaPark (múzeum és kert), a bánya területén a Rudapithecus Látványtár monumentális monolit vasbeton építménye, és a bányató peremén kiépült a geológiai Rudapithecus Tanösvény. Ma az egyik legfontosabb feladat az érdeklődés felkeltése és fenntartása. A felépült modern, 21. századi látványtár és tanösvény programjai várják, és méltón szolgálhatják a látogatókat.

A szerző olvasmányos stílusa Tasnádi Kubacska András és Vértes László hagyományainak folytatója.

(Kordos László: A Rudapithecus kutatás. Tények és mesék. Régészet és Természettudományok. Budapest: Archaeolingua, 2021)

Vörös István

ny. archaeozoológus
Magyar Nemzeti Múzeum